

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента

Воровки Маргарити Іванівни

на дисертацію **Онипченко Оксани Ігорівни**

**«Статеворольова соціалізація дітей та підлітків
в Україні (XX століття)»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальностями 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковою тематикою.

Сучасна соціальна ситуація розвитку особистості характеризується зміною світоглядних установок, трансформацією соціальних відносин, переглядом ієрархічної системи цінностей.

Проблема статевої соціалізації дітей та підлітків завжди була актуальною для теорії і практики соціальної педагогіки, а також педагогіки загалом. Сучасні соціально-економічні та політичні перетворення породжують суперечності між вимогами до статевої соціалізації, статевого виховання, статевої просвіти дітей та підлітків й неспроможністю більшості соціальних інститутів повноцінно виконувати свої виховні функції. Тому формування статевої культури особистості сьогодні є проблемою як соціально-педагогічною, психолого-педагогічною, так і загальнодержавною. Пошук оптимальних шляхів її розв'язання зумовлює необхідність звернення до вітчизняного історико-педагогічного досвіду щодо теорії і практики статевої соціалізації дітей та підлітків. У цьому контексті дисертаційне дослідження Оксани Ігорівни Онипченко вважаємо доволі актуальним та своєчасним.

Наукове дослідження виконано в межах комплексної науково-дослідної роботи кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради «Розробка теоретико-практичних основ розвитку соціальності різних категорій осіб в умовах трансформаційних змін в українському соціумі».

Ступінь обґрунтованості та вірогідності наукових положень і висновків. Ознайомлення з текстом дисертації Оксани Ігорівни Онипченко дає підстави розглядати її як завершене цілісне дослідження, що на основі теоретичного узагальнення результатів історико-педагогічного аналізу розкриває та характеризує статеворольову соціалізацію дітей та підлітків у контексті суспільно-політичних, економічних, ідеологічних і соціально-педагогічних детермінантів в Україні протягом ХХ ст.

Для досягнення заявленої мети здобувачка правомірно визначила теоретико-методологічні засади дослідження проблем статеворольової соціалізації дітей та підлітків, їх сутність та особливості; проаналізувала джерельну базу та її інформаційний потенціал; схарактеризувала методологічні засади дослідження; використала комплекс методів, що представлений двома групами дослідження: загальнонаукові (аналітичний, історико-зіставний, ретроспективний, історико-генетичний та порівняльний аналіз) та конкретно-пошукові (теоретичний аналіз, синтез, актуалізація, систематизація і класифікація, історико-генетичний, парадигмальний, персонально-біографічний, термінологічний, метод наукової екстраполяції).

Авторка опрацювала достатню кількість джерел, що відбивають різні аспекти порушеної проблеми, що сприяє репрезентативному представленню питання статеворольової соціалізації як складного соціально-педагогічного феномену в сучасному науково-педагогічному дискурсі.

Суттєво, що у процесі викладу матеріалів першого розділу дисертації – *«Теоретико-методологічні засади дослідження проблем статеворольової соціалізації»* – дисертантка продемонструвала ґрунтовне знання сутності та особливостей статеворольової соціалізації дітей та підлітків; схарактеризувала методологічний базис дослідження означеного педагогічного процесу.

Заслуговує на увагу здійснений здобувачкою ретроспективний огляд та аналіз великої кількості не лише історико-педагогічних та соціально-педагогічних, а й медико-психологічних, і особливо художньо-

публіцистичних та різножанрових науково-публіцистичних творів; матеріалів науково-практичних конференцій, архівних джерел, що дозволило всебічно розглядати аспекти проблеми статевої соціалізації дітей та підлітків протягом ХХ століття.

Все це сприяло визначенню системи вихідних концептуальних положень, категоріального апарату, дефініцій основних понять, та дозволило Оксані Ігорівні адекватно розкрити теоретико-практичні засади, соціально-педагогічні особливості, тенденції розвитку питань статевої соціалізації дітей та підлітків в Україні протягом ХХ ст., а також на цій основі запропонувати власну історико-педагогічну періодизацію: розроблення наукових питань статевої соціалізації дітей та підлітків у громадсько-суспільному русі в період педагогічного просвітництва (1900–1916 рр. ХХ ст.); експериментування й новаторство в питаннях статевої соціалізації дітей та підлітків радянського періоду (1917–1936 рр. ХХ ст.); надбання радянської системи освіти щодо статевої соціалізації дітей та підлітків (40–80-ті рр. ХХ ст.); тенденції розвитку теорії та практики статевої соціалізації в Україні в 90-ті роки ХХ століття.

У другому розділі – *«Розроблення наукових питань статевої соціалізації дітей та підлітків у громадсько-суспільному русі в період педагогічного просвітництва (1900–1916 рр. ХХ ст.)»* – Оксана Ігорівна аргументовано доводить, що загальна картина виникнення інтересу до проблеми статевої соціалізації дітей та підлітків, у досліджуваній період, зумовлена низкою подій у суспільстві на початку ХХ століття: зниженням та занепадом морального авторитету церкви; сплеском популярності феміністичних ідей; кризою традиційного патріархального устрою інституту сім'ї; переорієнтацією суспільних установок на моральність і стосунки статей, зокрема прийняттям суспільством сексуальної вседозволеності; низькою освіченістю основної маси населення, яке вирізняється консерватизмом у поглядах; неспроможністю або небажанням батьків та школи до статевої освіти й статевого виховання дітей та

підлітків, ігноруванням цього питання. Здобувачка розглядає сформовані на той час підходи до статевої просвіти і статевого виховання дітей та підлітків: релігійно-християнський, медичний, психологічний, антропологічний, педагогічний та аналізує причини статевої девіації дітей і підлітків та засоби їх профілактики.

Це стало спричиненням визначення теоретичних передумов розвитку ідеї статевої соціалізації дітей та підлітків, підґрунтям формування наукових підходів до цього питання та сприяло порушенню питання виявлення й профілактики статевої девіації серед дітей і підлітків.

Імпонує те, що при викладі матеріалів третього розділу – *«Експериментування й новаторство в питаннях статевої соціалізації дітей та підлітків Радянського періоду (1917–1936 рр. ХХ ст.)»* авторка здійснює ретельний аналіз педагогічної спадщини А. Макаренка, щодо статевої соціалізації вихованок / вихованців. Здобувачка з'ясувала, що пріоритетними напрямками статевої соціалізації у діяльності педагога стали не лише формування в підлітків засад здорового способу життя, гігієнічних навичок збереження й зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей, а й моральна складова. Оксаною Ігорівною Онипченко грамотно доведено, що стратегія виховання А. Макаренка була спрямована на спільне перебування у виправних закладах хлопців і дівчат, оскільки це є необхідним як із організаційною, так і з виховною метою.

Дисертантка розглядає ключові напрями соціальної роботи щодо процесу статевої соціалізації дітей та підлітків, які використовувала нова радянська влада в контексті нової комуністичної ідеології. Все це, на думку авторки, є політико-ідеологічною складовою процесу статевої соціалізації дітей та підлітків у межах морально-етичної парадигми й, відбуваючись у контексті педагогічної ідеї вітчизняної педагогічної думки, сприяло вирішенню питання статевого виховання та статевої соціалізації дітей та підлітків, зокрема безпритульних.

Особливий науковий та практичний інтерес викликають матеріали, відображені у четвертому розділі – *«Надбання радянської системи освіти щодо статевої соціалізації дітей та підлітків (40–80-ті рр. ХХ ст.)»*, в якому йдеться, що в зазначений період інститут сім'ї став об'єктом уваги соціологів, демографів, медиків, психологів та педагогів, що спричинило виникненню інтеграційного підходу у вирішенні комплексних проблем шлюбу й сім'ї, а згодом – науки «фамілістики», яка є міждисциплінарною.

Здобувачка науково обґрунтувала підхід щодо впровадження ефективних засобів підготовки дітей та підлітків до сімейного життя у діяльності вітчизняної педагогічної школи, зокрема авторка виокремила напрями: ознайомлення з етикою шлюбно-сімейних відносин на уроках і позакласних заняттях; підготовка дівчат до виконання материнських функцій, а хлопців до ролі сім'янина, практична підготовка старших школярів до ведення сімейного господарства й виховання дітей, і як практичний результат: уведення до шкільної програми курсу «Етика й психологія сімейного життя». Крім того, Оксана Ігорівна переконливо довела, що зміст курсу «Етика та психологія сімейного життя» варто було доповнити інформацією щодо статевих функцій і сексуальної сфери підліткового та юнацького віку.

З огляду на заявлену тему дослідження, її об'єкт та предмет, найбільш змістовими видаються матеріали п'ятого розділу – *«Тенденції розвитку теорії та практики статевої соціалізації в Україні в 90-ті роки ХХ століття»*, адже в цей час зазнали трансформацій статево типізована поведінка, жінок та чоловіків; ці процеси є цілком закономірними та відкривають можливість різноманітних комбінацій взаємин осіб обох статей як у шлюбно-сімейній, так і в професійній сферах. Означені процеси позначаються на формуванні статевої поведінки дітей та підлітків, у зв'язку з чим: необхідно враховувати в освітньому процесі, що діти є представниками / -цями певної статі; посилити увагу до проблеми

формування статевої ідентифікації, самоусвідомлення дитини себе як представника / -ниці певної статі, до проблеми набуття рис, які можуть бути як притаманні, так і не притаманні представництву тієї або іншої статі. Здобувачка дослідила значущість статеворольової соціалізації як фактору успішного виконання подружніх ролей, і підґрунтя стабільності інституту сім'ї та шлюбу.

Основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження є науково виваженими, достатньо обґрунтованими та вірогідними.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації. З огляду на визначене вище правомірно констатувати, що Оксаною Ігорівною Онипченко *вперше*: – цілісно й системно *розкрито* генезу становлення й розвитку вітчизняної теорії та практики статеворольової соціалізації дітей та підлітків, статевого виховання, статевої просвіти протягом ХХ століття; *з'ясовано передумови* її становлення та розвитку протягом ХХ століття у вітчизняній педагогічній теорії та практиці: I-й (1900–1916 рр. ХХ ст.) – етап розроблення наукових питань статеворольової соціалізації дітей та підлітків у громадсько-суспільному русі в період педагогічного просвітництва; II-й (1917–1936 рр. ХХ ст.) – етап експериментування й новаторства в питаннях статеворольової соціалізації дітей та підлітків радянського періоду; III-й (1940–1980-ті рр. ХХ ст.) – етап надбання досвіду радянською системою освіти щодо статеворольової соціалізації дітей та підлітків; IV-й (90-ті роки ХХ століття) – етап розвитку теорії та практики статеворольової соціалізації в Україні в умовах нових світових тенденцій; *розкрито ключові напрями* етапу розроблення наукових питань статеворольової соціалізації дітей та підлітків у громадсько-суспільному русі в період педагогічного просвітництва (1900–1916 рр. ХХ ст.); *визначено зміст етапу* експериментування й новаторства статеворольової соціалізації дітей та підлітків радянського періоду (1917–1936 рр. ХХ ст.); *проаналізовано* радянську систему освіти щодо статеворольової соціалізації дітей та підлітків

(1940–1980-ті рр. XX ст.); *схарактеризовано тенденції* розвитку теорії та практики статевої соціалізації в Україні в 90-ті роки XX століття.

Отримані у процесі виконаного дисертаційного дослідження результати мають практичну цінність, оскільки його матеріали можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти та закладів вищої освіти; під час розроблення та вдосконалення змісту навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Історія та теорія соціальної роботи та виховання», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота»; при укладанні підручників, навчально-методичних посібників, програм курсів за вибором; у системах підвищення кваліфікації педагогів, працівників соціальної сфери та післядипломної освіти.

Представлений у дисертації матеріал кількісно та якісно збагачує форми, методи, прийоми та засоби статевої соціалізації дітей та підлітків.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Основні наукові положення дисертації Оксани Ігорівни Онипченко висвітлено в 48 публікаціях (із них 42 – одноосібні), зокрема: 1 – монографії, 23 статтях у наукових фахових виданнях України та інших держав (із яких 17 – у фахових виданнях України, 5 – у періодичних закордонних виданнях, 1 – у виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз), 22 публікаціях тез у збірниках міжнародних, усеукраїнських, регіональних конференцій та семінарів; 2 статті апробаційного характеру в збірниках наукових праць.

Публікації повністю висвітлюють основні наукові положення дисертації, зокрема ті, які авторка виносить на захист.

При цьому суттєво, що кількість публікацій здобувачки за темою дисертації у наукових фахових виданнях України та у закордонних періодичних виданнях відповідає вимогам до робіт такого рівня; у висновках до кожного розділу роботи наведений перелік праць дисертантки, які відображають основний зміст розділу.

Отже, кількість та обсяг наукових публікацій, їх повнота розкриття змісту дисертації відповідає чинним вимогам щодо дисертаційних праць, поданих на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна композиція дисертації, її зміст, висновки, що викладені у авторефераті, ідентичні основним положенням дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до роботи.

Позитивно оцінюючи виконане Оксаною Ігорівною Онипченко дисертаційне дослідження, необхідно висловити окремі зауваження й побажання:

1. На нашу думку, доцільно було б вказати територіальні межі дослідження. Тема роботи присвячена вивченню проблеми в Україні, територія якої за досліджуваній історичний період неодноразово зазнавала змін.

2. Більш чіткого обґрунтування потребують хронологічні межі дослідження. З огляду на тему дисертації, верхня та нижня хронологічні межі мають бути обґрунтовані й підкріплені конкретними державними нормативно-правовими актами, що регулювали в розглядуваний період виникнення, припинення діяльності, поступ означеного аналізованого соціально-педагогічного феномену.

3. Дослідниця ототожнює гендерний і статево-рольовий підходи (параграф 1.1.). Дійсно, деякі науковці узгоджують в межах статевого виховання гендерне та статево-рольове. Однак, це не є єдиним та загальновизнаним у сучасній вітчизняній науковій думці підходом. Можливо, у роботі варто було б схарактеризувати й інші погляди на співвідношення статево-рольового та гендерного підходів для глибшого розкриття стану наукової рефлексії проблеми. Це дозволило б уникнути певної тенденційності у її висвітленні.

4. На нашу думку, дослідниці варто було б більш чітко окреслити хронологічні межі науково-обґрунтованих етапів, спираючись на відповідну

нормативну базу. Для більш чіткого обґрунтування періодизації статеворольової соціалізації дітей та підлітків в Україні упродовж ХХ століття авторці доцільно було б визначити критерії, за якими відбулась періодизація.

5. У роботі спостерігається термінологічна неузгодженість. Так, наприклад, у науковій новизні та загальних висновках до дисертації і автореферату, висновках до першого розділу у дисертації, на С.16 автореферату, на С. 94-95 дисертації мова йде то про періоди, то про етапи дослідження. Судячи за абсолютно ідентичним змістом, припускаємо що дисертантка використовує їх як синоніми. Тож здобувачці було б варто уніфікувати використовувані терміни.

6. Дисертантка розглядає велику кількість понять щодо статеворольової соціалізації дітей і підлітків та ретельно аналізує їх сутність. На нашу думку, було б доцільно укласти термінологічний словник. Це б підсилило практичну значущість роботи.

7. Зважаючи, що науковий обмін є сутнісною ознакою розвитку науки в епоху глобалізації, доцільно було б проаналізувати закордонні видання, що збагатили б вітчизняну науку та уможливило б розкриття нових методологічних підходів.

Натомість висловлені зауваження та побажання суттєво не знижують значущості й цінності дисертаційного дослідження Оксани Ігорівни Онипченко, яке містить різноплановий і ретельно опрацьований здобувачкою новий теоретичний матеріал.

Загальні висновки та оцінка дисертації. Дисертацію «Статеворольова соціалізація дітей та підлітків в Україні (ХХ століття)» правомірно вважати актуальним, самостійним та завершеним дослідженням, що має наукову новизну, теоретичну значущість й практичну цінність.

Дисертація відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.) до докторських дисертацій, що дає підстави для присудження Оксані Ігорівні Онипченко наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, 13.00.05 – соціальна педагога.

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки і педагогічної

майстерності Мелітопольського державного педагогічного

університету імені Богдана Хмельницького

 М.І.Воровка

Ректор університету, професор,

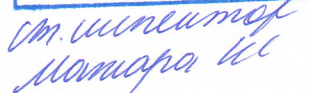
доктор біологічних наук

 А.М.Солоненко

Підпис Засвідчую
Начальник відділу кадрів Мелітопольського
державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Мотара